

تحلیل تأثیر جنگ قره باغ بر مولفه های ژئوپلیتیک ایران

مهراب هداوند میرزایی^{۴۵}

علی قربان گراوند^{۴۶}

فصلنامه مدیریت فرهنگی مطهر، سال هجدهم، شماره ۵۸، پاییز ۱۴۰۰

چکیده

نقش و اهمیت محوری ژئوپلیتیک در بازی های سیاسی منطقه ای و جهانی و روابط بین ملت ها دارای چنان اهمیتی است که کسی نمی تواند آن را انکار نماید. همچنین اطلاع از اهمیت عوامل قدرت و موقعیت جغرافیایی کشورها در برابر یک دیگر، منابع طبیعی، جمعیت، گرایش های قومیتی و مذهبی در مناطق جغرافیایی در داخل سرزمین و اطراف آن برای سیاستمداران، استراتژیست ها و فرماندهان عالی نظامی یک امر مسلم به شمار می آید. بر این اساس همکاری و تعامل نزدیک وزارت امور خارجه و دفاع در محیط داخلی و پاسداری از مرزهای کشور با توجه به محیط پیرامونی و تأثیر آن بر امورات داخلی و مناطق مرزی مهم می باشد. جنگ قره باغ در ۲۷ سپتامبر سال ۲۰۲۰ در منطقه کوهستانی قره باغ شروع و سر آغاز یک تحول بزرگ در رهنامه نظامی این کشورها به حساب می آید. این جنگ در نهایت با میانجی گری روسیه و استقرار ۲۰۰۰ نفر سرباز حافظ صلح به پایان رسید. بنابراین تلاش شده تا مولفه های ژئوپلیتیکی ایران را که با بحران قره باغ ارتباط دارند قرار گیرند. پژوهش حاضر کاربردی با روش توصیفی تحلیلی تهیه شده است.

کلمات کلیدی: جنگ قره باغ، مولفه ژئوپلیتیک، ایران، ارمنستان، اذربایجان.

^{۴۵} نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)

^{۴۶} عضو هیات علمی دانشگاه تربیت پاسداری امام حسین (ع)

۱- مقدمه

منطقه قفقاز که در شمال غربی جمهوری اسلامی ایران واقع شده، منطقه ای است که از دیرباز در حوزه تمدنی ایران قرار داشته و به عنوان جزئی از قلمرو آن به طور مستقیم یا غیرمستقیم از سوی دولت مرکزی ایران اداره می شده است. این منطقه به منزله پلی طبیعی بین اروپا و آسیا حائز اهمیت می باشد که وجود خاورمیانه در جنوب و آسیای جنوبی، چین و کشورهای خاور دور در شرق این منطقه و همجواری با کشورهای اروپای غربی و روسیه از غرب و شمالبر اهمیت این منطقه افزوده است (Gachechiladze, ۲۰۰۲). به دلیل موقعیت استراتژیکی این منطقه شاهد توجه و حضور قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای به قفقاز جنوبی و تقابل، بعضاً تضاد منافع کشورهای مختلف جهان در این منطقه هستیم (قادری نجف آبادی، ۱۳۹۱: ۱۰) موقعیت جغرافیایی و اهمیت استراتژیک قفقاز جنوبی، این منطقه را به یکی از مهم ترین مناطق جهان تبدیل کرده است. اهمیت استراتژیک قفقاز را میتوان از نبردهای بزرگی که میان ایران، روسیه و عثمانی و در دهه های اخیر بعد از فروپاشی شوروی رقابت بین امریکا و شوروی جهت کنترل آن روی دادمشاهد نمود. به لحاظ فرهنگی قفقاز مرز میان تمدن اسلامی و تمدن مسیحی و سه فرهنگ روسی، ترکی و ایرانی، همچنین زیستگاه بیش از ۵۰ گروه قومی و زبانی و سه دین یهود، اسلام و مسیحیت است. هانتینگتون در کتاب (برخورد تمدن ها) این منطقه را روی خط برخورد تمدن ها خوانده و به درگیری آذری های مسلمان و ارامنه مسیحی و صف بندی حامیان آنها اشاره کرده است (Huntington, ۱۹۹۶)، تعارض های قومی، نژادی و مذهبی، ساختارهای سیاسی و اقتصادی بر جای مانده از اتحاد شوروی، بی ثباتی سیاسی و اجتماعی، ضعف اقتصادی، رژیم حقوقی دریای خزر، تروریسم، مواد مخدر و بالاخره منابع عظیم انرژی از مهم ترین زمینه ها و عوامل مؤثر در بی ثباتی منطقه هستند (Shahnazaryan, 2006, p.17). بحران قره باغ بین دولتهای ارمنستان و آذربایجان را نباید یک نزاع معمولی بین دو کشور کوچک منطقه برای تصرف یا آزادسازی بخشی از سرزمین یکدیگر به حساب آورد. پشت بحران قره باغ احتمالاً یک سناریو ژئوپلیتیکی نهفته است که بعد از فروپاشی شوروی نوشته شده و به مرور زمان و به شکل خزنده در حال اجرا می باشد که کل منطقه قفقاز و مناطق همجوار آن یعنی ایران، ترکیه و روسیه را تحت تاثیر قرار دهد ممکن است برخی ها از مزایای آن خیلی بیشتر نصیبشان شود و برخی ها هم ضرر کنند. به طوری که نه تنها منافع ملی ایران حفظ نشود بلکه حضور تروریستها، نئو عثمانیها و نیز اسرائیلیها در منطقه آینده امنیت ملی ما را به خطر خواهد انداخت. دغدغه های سیاسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران نسبت به این منطقه نشان دهنده این واقعیت است که جنگ قره باغ تاثیر انکار ناپذیری بر مولفه های ژئوپلیتیکی ایران دارد در واقع، ویژگی های ژئوپلیتیک اعم از ثابت و متغیر، عواملی هستند که به طور مستقیم یا غیر مستقیم بر ابعاد سیاسی، اقتصادی و نظامی جمهوری اسلامی ایران تاثیر گذار بوده و باید مورد توجه قرار گیرند. لذا بررسی این تأثیرات جهت حفظ و ارتقای جایگاه جمهوری اسلامی ایران مهم و ضروری می باشد. سوال پژوهش

حاضرین است کدام مولفه های ژئوپلیتیکی ایران در جنگ قره باغ تحت تاثیر قرار گرفته اند؟ شواهد نشان می دهد مولفه های ژئوپلیتیکی ایران در ابعاد سیاسی، اقتصادی تحت تاثیر قرار گرفته است

۲- محیط شناسی منطقه

منطقه قفقاز یکی از خاستگاه های مهم تمدن بشری است این منطقه از دربین عرض های جغرافیایی ۳۸ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۴۳ درجه و ۳۵ دقیقه شمالی و طول های ۳۹ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۰ دقیقه شرقی واقع شده است. این منطقه ۴۴۰ هزار کیلومتر مربع مساحت دارد و توسط رشته کوههای قفقاز بزرگ به دوبرخش شمالی و جنوبی تقسیم می شود و کشورهای اذربایجان، ارمنستان، گرجستان و بخش هایی از روسیه را شامل می شود. ناگورنو قره باغ منطقه ای محصور در خشکی با مساحتی حدود ۴۴۰۰ کیلومتر مربع در قفقاز جنوبی و در جنوب شرقی کوههای قفقاز کوچک قرار دارد و از نظر تقسیمات کشوری جمهوری اذربایجان، بخشی از استان قره باغ علیا است و توسط سرزمین اصلی جمهوری اذربایجان محصور شده است (نقشه شماره ۱)

نقشه (۱) موقعیت جغرافیایی قفقاز

www.55online.news

بزرگترین شهر و مرکز سیاسی قره باغ شهر استپاکرت (خانکندی) است و شهر شوشی مرکز فرهنگی آن است. ارمنستان حدود ۷۰۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین اذربایجان را در جنوب غرب منطقه به اشغال خود درآورده بود (broers, 2020). در جنگ مذکور بیشترین موفقیت های اذربایجان در جنوب قره باغ یعنی مناطق همجوار با مرز ایران و ارمنستان اتفاق افتاد. منطقه قره باغ در همسایگی شمالغرب ایران و در شمال رود ارس قرار دارد. قلمرو این منطقه از رشته کوه قفقاز کوچک شروع شده و تا اراضی واقع در میان رودهای ارس و کر ادامه مییابد. این منطقه کوهستانی مساحتی بالغ بر ۴,۳۷۸ کیلومترمربع دارد و بر

اساس آخرین سرشماری انجام گرفته در سال ۱۹۸۹، شمار جمعیتی آن در حدود ۱۸۹۰۲۹ نفر بوده است. از شهرهای مهم این منطقه میتوان به خان کندی و شوشا اشاره کرد. با وجود احاطه قلمرو قره باغ با کوهستانهای مرتفع و دشواری حمل و نقل و ارتباط با این منطقه؛ منابع و ثروتهای زیرزمینی ارزشمندی نظیر معادن و جنگلها و زمینهای حاصلخیز دارد این منطقه به دلیل پستی و بلندی دارای اقلیم های متفاوتی است به طوری که دارای زمستانی ملایم و تابستانی گرم و خنک می باشد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- ژئوپلیتیک

امروزه واژهی ژئوپلیتیک از رواج و عمومیت فراوانی در مباحث سیاسی و اجتماعی برخوردار است و در بسیاری تحلیلهای مرتبط با موضوعات سیاسی و اجتماعی بین المللی، منطقه ای، ملی، ناحیه ای و محلی مورد استفاده قرار می گیرد. معنی لغوی واژه ژئوپلیتیک سیاست زمین است (Ezzati, 2006: 1) بر اسا تعریف دانشنامه بریتانیکا، ژئوپلیتیک عبارت از تحلیل نفوذ عوامل جغرافیائی بر روابط قدرت در سیاست بین الملل است (Vaezi ۲۰۰۸: ۱۸) در معنای کلاسیک ژئوپلیتیک بر آن بخش از دانش جغرافیا تأکید میکند که با قدرت و سیاست پیوند خورده است. علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر. (Hafeznia, 2006: 37). خوش بینانه تر آنکه ژئوپلیتیک، استراتژی وقایع و تحولات سیاسی در مقیاس های مختلف جهت تبیین حفظ وضع موجود یا خلل در نظم موجود بوده است. ژئوپلیتیک هنر استفاده از دانش جغرافیا در حمایت و هدایت سیاست دولت ها است (گنجی، ۱۳۸۱: تقریظ) در تعریفی دیگر، ژئوپلیتیک را می توان شیوه های قرائت و نگارش سیاست بین الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تاثیر آنها بر تصمیم گیریهای سیاسی در سطح ملی و منطقه ای است (میرحیدر، ۱۳۷۷: ۲۲).

۳-۲- مولفه ژئوپلیتیک

مولفه ژئوپلیتیک به مجموعه عوامل و مؤلفه های جغرافیایی گفته میشود که به نحوی بر سیاست تأثیرگذار هستند. این عوامل از فضایی به فضای دیگر و در طول زمان با توجه به تحولات صورت گرفته کم یا زیاد میشوند. در زمینه مولفه های ژئوپلیتیک تقسیم بندیهای متفاوتی وجود دارد، اما به صورت کلی مولفه هایی که در ژئوپلیتیک مؤثر هستند، به دو دسته کلی «عوامل ثابت» و «عوامل متغیر» تقسیم بندی شده اند. مولفه های ثابت در حقیقت همان پدیدههای طبیعی و جغرافیایی هستند و مولفه های متغیر که ممکن است برخی از آنها نیز منشأ طبیعی داشته باشند، به دلیل مطرح بودن نقش کمیت در آنها جزو عوامل متغیر محسوب می شوند (عزتی، ۱۳۸۲: ۷۸). در بیانی دیگر، مولفه ژئوپلیتیک عبارت است از منابع جغرافیایی قدرت با حداقل ارزش سطح ملی و فراتر که از سوی بازیگران در مناسبات محلی، ملی، منطقه ای و جهانی مورد استفاده قرار میگیرد. به بیانی دیگر، زمانی که منابع جغرافیایی قدرت با ارزش سطح ملی و فراملی از سوی بازیگران در مناسبات محلی، ملی، منطقه ای و جهانی مورد استفاده قرار بگیرند.

در بین این مولفه ها تعدادی وجود دارند که می تواند با رویکرد وابستگی متقابل تاثیر مثبتی بر روابط دو کشور داشته باشند. از جمله

موقعیت جغرافیایی، موقعیت ژئوپلیتیکی	موقعیت جغرافیایی، موقعیت ژئوپلیتیکی
موقعیت دریایی، اقلیت های مسلمان	موقعیت دریایی، دسترسی به آبهای آزاد
ذخایر گاز، انتقال انرژی، قدرت اقتصادی	موقعیت گذرگاهی، ژئوپلیتیک مذهبی، دولت ملی قوی.
جایگاه ترانزیتی، ایدئولوژی سیاسی حکومت	ذخایر نفت و گاز، انتقال انرژی، جایگاه ترانزیتی، ایدئولوژی
قدرت نظامی، موقعیت استراتژیک، حق وتو	سیاسی حکومت، قدرت نظامی،
کدهای ژئوپلیتیکی، تفاهم نامه های دوجانبه	موقعیت استراتژیک، کدهای ژئوپلیتیکی،
موقعیت ژئوپلیتیکی کشور در ساختار منطقه ای و جهانی ،	تفاهم نامه های دوجانبه، موقعیت ژئوپلیتیکی کشور در
قدرت نرم و...	ساختار منطقه ای، هویت ژئوپلیتیکی، قدرت نرم و...

دسترسی به آبهای آزاد و موقعیت گذرگاهی ایران، ذخایر نفت و گاز، ایدئولوژی سیاسی حکومت، تفاهم نامه های دوجانبه و قدرت نرم و از سوی دیگر حق وتو روسیه، انتقال انرژی عظیم به اروپا، جایگاه بالای روسیه در ساختار جهانی.

۳-۳- جنگ قره باغ

قره باغ در زمان شوروی سابق یک ایالت خودمختار در قلمروی جمهوری آذربایجان بود. مناقشه قره باغ از سال های پایانی دهه ۱۹۸۰ به دنبال بروز اختلافات قومی میان آذری ها و ارمنی ها در منطقه خودمختار قره باغ شکل گرفت. منطقه قره باغ که اکثریت جمعیت آن را در زمان بروز بحران ارمنی تشکیل می دادند در چارچوب ساختار سیاسی اتحاد جماهیر شوروی سابق به صورت یک منطقه خودمختار در جمهوری آذربایجان اداره می شد. اشغال منطقه قره باغ کوهستانی و هفت شهرستان همجوار از سوی نیروهای ارمنی تحرکات تجزیه طلبی ارمنی ساکن قره باغ کوهستانی در قلمروی جمهوری آذربایجان در آستانه فروپاشی شوروی سابق در سالهای ۱۹۹۲ الی ۱۹۹۴ میلادی، با حمایت آشکار ارمنستان، باعث جنگ بین دو کشور گردید. در اثر این جنگ، سراسر این منطقه همراه هفت شهرستان لاجین، کلبجر، قبادلی، خوجاوند و سه شهرستان فضولی، جبرائیل و زنگیلان واقع در کنار رود ارس در نزدیکی مرز جمهوری اسلامی ایران تحت کنترل نیروهای ارمنی درآمد. (محمدی، ۱۳۹۵: ۳) جمهوری آذربایجان کنترل این بخش از مرز خود با جمهوری اسلامی ایران را در ۲۷ سال گذشته از دست داد. و ارتباط زمینی و ریلی آذربایجان با جمهوری خودمختار نخجوان قطع شد. (نقشه شماره ۱) همچنین اشغال شهرستان راهبردی لاجین واقع در نزدیکی خانکندی مرکز قره باغ کوهستانی به

ارامنه این منطقه امکان داد تا کریدور و ارتباط مستقیم با ارمنستان برقرار کنند. در نتیجه تجاوز ارتش ارمنستان به منطقه قره باغ و مناطق مجاور آن ۲۰ درصد از قلمرو آذربایجان به اشغال ارمنستان در آمد. قبل از آغاز جنگ دوم قره باغ درگیری های نظامی طی چندروز بین نیروهای آذربایجان و ارمنستان ادامه داشت که با میانجیگران بین المللی بخصوص روسیه متوقف شد. جمهوری آذربایجان عملیات نظامی برای آزادسازی سرزمینهای اشغالی خود را در دو محور عمده در شمال و جنوب قره باغ و بدون حمله به بخش مرکزی طی عملیاتی ۴۴ روزه توانست در جنوب قره باغ شهرستان های فضولی، جبرائیلو، زنگیلان واقع در کنار رود ارس و در مرز با جمهوری اسلامی ایران و نیز شهرستان قبادلی و در شمال نیز برخی روستاهای شهرستان خوجالی برخی مناطق مسکونی شهرستان خوجاوند در مرکز قره باغ و شهر استراتژیک شوشا "در نزدیکی خانکندی" مرکز قره باغ کوهستانی را از اشغال نیروهای ارمنی آزاد کند.

نقشه موقعیت قره باغ بعد از جنگ دوم

www.mehrnews

آزادسازی قبادلی باعث شد تا آذربایجان کنترل کریدور لاچین مهمترین محور ارتباط مستقیم خانکندی مرکز قره باغ کوهستانی با ارمنستان را تحت کنترل در آورد.

۴- یافته های تحقیق

کشور ایران با بنیان های ژئوپلیتیکی اش که متأثر از موقعیت جغرافیایی آن است، در طول تاریخ مورد توجه کشورهای جهان و به ویژه قدرت های جهانی بوده است. استفاده از موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی کم نظیر در جهت رونق اقتصادی ایران بستگی به توانایی دولتمردان و نوع و ساختار حکومتی در تدوین سیاست خارجی فعال و استفاده از کدهای ژئوپلیتیکی پویا می باشد که چقدر توانسته اند در جهت دگرگونی ژئواکونومی در سطح منطقه و جهان و شیوه معیشت اقتصادی مردم در داخل موثر باشند. با جهانی شدن اقتصاد، بنیان های ژئوپلیتیک ایران بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت و ایران ناگزیر وارد چرخه دیگری از حیات سیاسی و اقتصادی خود شد که نمی تواند بی نصیب از تحولات

اقتصاد سیاسی بین المللی با شد. به گونه ای که ابزارهای کنترل فرآیندهای اقتصادی آن، خارج از مرزها و وابستگی و پیوند اقتصادی و بعضاً سیاسی متقابل ایران با دیگر کشورها فراهم و به صورت یک طرفه تعریف و تحمیل شود. بدین ترتیب، اقتصاد ایران از نظر جهانی به اقتصادی دولتی، درونگرا، و خطرپذیری ملی بالا تبدیل شده است. به عبارت دیگر، دولت ایران در عرصه اقتصاد سیاسی از این شرایط و موقعیت ژئوپلیتیکی نتوانسته به عنوان ابزاری برای بهینه سازی ثروت و افزایش قدرت ملی بهره برداری زیادی داشته باشد. (سجادپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱).

در حالی که ارزش ژئوپلیتیکی ایران به قدری است که هرگونه تغییری در حاکمیت آن می تواند موازنه منطقه ای و جهانی را هم در سطح ژئوپلیتیکی و هم استراتژیکی برهم بزند. این موقعیت قدرت افرین بدون شناخت مولفه ها و بنیان های ژئوپلیتیک امکانپذیر نیست (کرمی، ۱۳۹۶: ۴۲). بنابراین، در ادامه تلاش بر این است تا به مهم ترین مولفه های سیاست خارجی ایران که تحت تاثیر جنگ قره باغ قرار گرفته اند مورد بررسی قرار گیرند.

۴-۱- موقعیت ترانزیتی چین تا اروپا

با نگاهی به نقشه ۳ متوجه می شویم چنانچه با ایجاد مسیری از طریق ترکیه، آذربایجان دریای خزر آسیای میانه و چین موقعیت ترانزیتی ایران تحت تاثیر قرارگیرد این اتفاق قبلاً با ایجاد مسیر باکو، تفلیس و قارص افتاده است خط آهن باکو - تفلیس - قارص به طول ۸۲۶ کیلومتر در دهم آبان ۱۳۹۶ افتتاح گردید. پروژه مذکور باعث افزایش موقعیت استراتژیکی، ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی گرجستان و آذربایجان گردید، که از باکو آغاز و پس از طی ۵۳۰ کیلومتر در داخل آذربایجان به گرجستان می رسد و از آنجا با طی ۲۳۰ کیلومتر به مرز ترکیه و سپس با گذر از ۱۱۲ کیلومتر در ترکیه به قارص می رسد. پروژه های ترانزیتی مانند خطوط لوله گاز و نفت و پیوندهای راهبردی و ارتباطات زیرساختی سه کشور ترکیه، گرجستان، آذربایجان را افزایش داده و زمینه نفوذ ترکیه در قفقاز و آسیای میانه و نیز زمینه خروج آذربایجان و گرجستان را از انزوای منطقه ای تقویت می کند.

نقشه ۳: مسیر ترانزیتی چین تا اروپا و موقعیت ایران

به لحاظ اقتصادی نیز این خط آهن سبب خواهد شد که قفقاز و آسیای میانه از طریق ترکیه با دنیا ارتباط برقرار کند. اما این مسیر فقط مسیر جغرافیایی ترک زبانها می باشد که با دو مشکل مواجه است اول وجود ارمنستان به عنوان حلقه جدا کننده و دیگری دریای خزر به عنوان قطع کننده خشکی که مسیرهای دیگر جایگزین به جای ایران هزینه ها را افزایش می دهد. اما برای یک تجارت جهانی گسترده مد نظر چین ان مسیر به تنهایی کافی نیست و بسیاری از کشورها مانند افغانستان، ایران، عراق، سوریه و لبنان در کنار دریای مدیترانه از ان جدا می افتند با توجه به جمعیت و منابع انرژی این کشورها بعید است از نقشه چینی ها کنار گذاشته شود. اگرچه در ارتباط چین با غرب و بالعکس مسیرهای جایگزینی غیر از مسیر ایران ایجاد شده اند که ممکن است بر موقعیت ترانزیتی کشور تاثیر منفی داشته باشند، اما باید در نظر داشت که شرق فقط چین نیست، بلکه کشورهای جنوب آسیا نظیر هند و پاکستان برای ارتباط زمینی با اروپا در حال حاضر مسیر ایران را در اختیار دارند. ضمن اینکه مسیر دریای خزر نیازمند استفاده از کشتی برای حمل واگنهای قطار و کامیون است که امری زمانبر و هزینه بر محسوب میشود. بنابراین ایران با اقداماتی نظیر بهبود کیفیت خطوط مواصلاتی و تکمیل زنجیره نقاط گرهگاهی، میتواند در اولویت قرار گیرد.

۴-۲- کریدور شمال جنوب

این کریدور که در جنگ جهانی روسیه را نجات داده بود و به مسیر کمک رسانی نیروهای متفقین به روسیه تبدیل گردید، در سال ۲۰۰۰ در نشستی در سن پترزبورگ بین سه کشور هند، روسیه و ایران تصمیم به احیای آن گرفته شد. در نتیجه این نشست بنا شد کشورها با تقویت و نوسازی زیرساختهای ریلی خود اقدام به بازیابی این مسیر نمایند. این کریدور به عنوان کریدور طلایی نهم معرفی و توسط سازمان تجارت جهانی مورد تایید و توصیه قرار گرفت. به موجب این کریدور سه بازار و مرکز توزیع و حمل و نقل بار جهانی، یعنی حوزه خلیج فارس، اوراسیا و حوزه کشورهای جنوب و جنوب شرق آسیا با شرایطی سهل تر به یکدیگر دسترسی پیدا می کنند. طبق توافق از بنادر هند، کشتی ها به سمت یکی از بنادر ایران و مطابق برنامه آن زمان، بندرعباس که بعدها طبق توافق بندر چابهار اعلام گردید، حرکت می کنند و از طریق خاک ایران به سمت دریای خزر و از طریق بندر انزلی به سمت روسیه و از آنجا به اروپا انتقال می یابند. این مسیر، جایگزین کانال سوئز با مسافت ۴۰ درصد کوتاه تر و هزینه ۳۰ درصد ارزان تر می شود.

۴-۳- شاخه غربی کریدور شمال - جنوب

این کریدور آب آزاد خلیج فارس را به کشورهای حوزه قفقازهای ترکیه و اروپا متصل می کند چراکه ای زمان نقل و حمل دریایی کالا در این مسیر، شیوه زمان بر و پرهزینه است زیرا برای حمل کالا باید مسیر طولانی دریایی را از اقیانوس هند آغاز سپس با عبور از دریای عمان، خلیج عدن، دریای سرخ، کانال

سوئز و در نهایت دریای مدیترانه به اروپا برسد. مسیر ریلی موازی با کریدور مذکور از بندرها جنوبی ایران در دریای عمان و خلیج فارس آغاز شده و پس از عبور از مرکز کشور از طریق مرزهای آستارا، جلفا و رازی با عبور از کشورهای آذربایجان و ترکیه به شود. کشورهای شمالی و غربی دریای خزر و همچنین اروپا متصل می کند مرز جلفا است که پستنها مسیر ریلی که بدون انقطاع، اتصال موردنظر را برقرار می شود رسیدن قطار به مرز نخجوان، با عبور از خاک ارمنستان و گرجستان به اروپا می رسد. تنها مشکل این مسیر عبور قسمتی از آن از آذربایجان است که باید یا مسیر خزر جایگزین آن شود یا با دیپلماسی و در غیر این صورت مسیر ارمنستان جایگزین گردد.

نقشه ۴ کریدور شمال جنوب شاخه غربی کریدور ریلی شمال - جنوب

۴-۴- موقعیت ترانزیتی و حلقه پیوند بین آذربایجان و بخش برونگان (نخجوان)

عملیاتی شدن کریدور جدید نخجوان که آن هم در حقیقت از قارص به باکو ختم میشود و حتی از نظر طول مسیر نیز مزیت قابل ملاحظه‌ای نسبت به مسیر قبلی ندارد، در عمل تاثیر آنچنانی بر موقعیت ترانزیتی ایران نخواهد داشت. تاثیر مسیر نخجوان به باکو اگرچه به دلیل اینکه موجب پیوند نخجوان به خاک اصلی آن کشور میشود و به یک آرزوی ۳۰ ساله را برآورده خواهد نمود از نظر سیاسی یک پیروزی بزرگ است، اما از نظر ترانزیتی تاثیری بر موقعیت آذربایجان ندارد، چون در هر صورت چه مسیر گرجستان و چه مسیر نخجوان، هر دو به شهر باکو ختم می شوند. بنابراین این کار از طرف دولت آن آذربایجان از نظر تبلیغاتی بزرگنمایی میشود. تاثیر مسیر جدید نخجوان بر ترکیه نیز از جنبه سیاسی و تبلیغاتی زیادتر از جنبه ترانزیتی است، زیرا این مسیر همان کارکردی را دارد که مسیر گرجستان خواهد داشت.

مسیر جدید نخجوان نسبت به مسیر دور از دسترس باکو تفلیس قارص امکانات زیادی را در اختیار ایران قرار میدهد تا مزیت رقابتی خود را بهبود بخشد. یکی از اقدامات میتواند تعدد نقاط اتصال ایران به کریدور نخجوان، چه از نظر ریلی و چه جاده ای باشد. به عنوان مثال، علاوه بر توجه ویژه به راه آهن

آستارا، به نظر میرسد لازم است خط آهن تبریز تا جلفا و نخجوان که موجود است، بلافاصله بازگشایی شده و مورد استفاده قرار گیرد، اما درنهایت این خط به خطوط اصلی راه آهن ترکیه خواهد پیوست. این خط آهن حتی میتواند ورودی گردشگر به کشور را نیز تسهیل کند همچنین با در نظر داشتن جو رقابت منفی بین کشور باعث تشویق آنها به مسیرهای جایگزین با وجود طولانی شدن و پرهزینه بودن می شود، ایران باید با استفاده از ظرفیتهای گوناگون و از جمله سازمان همکاریهای اقتصادی (اگو) همواره به دنبال گسترش همکاری بین کشورهای عضو شود، در شرایط همکاری، کشورها در استفاده از مسیرهای ترانزیتی، بیشتر به فکر هزینه و فایده می افتند و از نظر هزینه و فایده، ایران اولویت دارد، چنانچه جو امنیتی حاکم شود کشورها به دنبال گزینه های دیگر ولو پرهزینه و طولانی خواهند بود

۴-۵- انتقال کریدور نخجوان - جمهوری آذربایجان از ایران به سرزمین ارمنستان

شرایط جدید این امکان را به آذربایجان می دهد تا با معامله با آذربایجان کریدورهای ارتباطی آذربایجان به نخجوان را که قبلا از خاک ایران مورد استفاده قرار میگرفت، به حاشیه برده و کاهش وابستگی ترانزیتی این کشور به ایران را مهیا نماید.

۴-۶- قطع پیوستگی بدون تعارض با کشور ارمنستان

موقعیت جغرافیایی ارمنستان برای ایران برای دسترسی به کشوره ای اروپایی و ضرورت ایفای نقش مؤثر در منطقه قفقاز جنوبی از یکطرف و واقعیت های مناقشه قره باغ و محاصره این کشور توسط طرفهای درگیر و نبود وجود مرز مشترک با روسیه، همکاری استراتژیک ارمنستان و موقعیت خاص ایران در منطقه از طرف دیگر باعث شده که از همان ابتدا مناسبات دو کشور توسعه یابد. برای ارمنستان داشتن روابط با ایران اهمیت زیادی دارد زیرا دو کشور در برخی مسائل منافع مشترک استراتژیک دارند به همین دلیل است که سیاستگذاران ارمنی تاکنون هنگام تدوین سیاست خارجی این کشور روابط راهبردی با ایران را مورد توجه خاص قرار می دهند عواملی مانند اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی، جایگاه استراتژیک ایران در منطقه، پیشینه تاریخی و تمدنی، سیاست های دفاعی ایران و اهمیت آن به عنوان قطب مهمی در ایجاد ثبات در منطقه، منابع سرشار ایران و بازارهای آن و عوامل دیگر از نکات مورد توجه ارمنستان می باشد (ابرار معاصر، ۱۳۸۳: ۲۰۴). اما بعد از شکست ارمنستان در جنگ دوم قره باغ و روشن شدن نیت جمهوری آذربایجان و ترکیه در تصرف بخشی از سرزمین ارمنستان که هم مرز با ایران است و ایجاد کریدور یا دالان زنگ زور بین آذربایجان و نخجوان قطعاً موجب به هم خوردن ژئوپلیتیک منطقه قفقاز جنوبی خواهد شد و ایران این کریدور که تماس سرزمینی ایران و ارمنستان را قطع خواهد کرد به هیچ وجه نخواهد پذیرفت و برگزاری مانور نظامی توسط ایران در مرزهای شمال غربی خود نشان از عزم راسخ ایران از پذیرفتن چنین گذرگاهی می باشد

www.pirastehfar.blogspotsky

۴-۷- جایگاه ایران در انتقال انرژی

هر کریدور انرژی و ریلی که در حاشیه مرزهای ایران ایجاد گردد امنیت ژئوپلیتیکی برای کمپانیها و کشورهایی که صاحب آن هستند، ایجاد می کند و محیط ژئوپلیتیک جدیدی را بر ایران تحمیل می نماید. براین اساس کریدور انرژی خزر که مورد توجه انگلیس و اسرائیل است، از ترکمنستان و قزاقستان به جنوب باکو و از آنجا به زنگلان و سپس نخجوان خواهد رسید و در این نبرد انرژی، ایران تسلیم خواهد شد. هدف خارجی ایران در منطقه قفقاز، تأمین و تضمین انرژی است برای ایران، قفقاز باثبات و امن، یک راه حیاتی انتقال انرژی به اروپا است. از این رو، ایران علاقمند به دستیابی به بازارهای انرژی اروپا و نهایتاً تبدیل شدن به یک مسیر عمده انتقال انرژی دریای خزر می باشد. ایران تلاش می کند تا نقش اساسی در استخراج و انتقال منابع نفت و گاز حوزه خزر به غرب ایفا کند. زیرا، دومین منابع و ذخایر نفت و گاز کشف شده جهان در اختیار دارد. همچنین ایران، می تواند تأمین کننده عمده انرژی اروپا باشد (فیروز آبادی، ۱۳۸۹: ۱۸)

۴-۸- نتیجه گیری

موقعیت جغرافیایی ایران باعث شده تا ایران جایگاه متفاوتی را در میان منطقه جنوب غرب آسیا و همسایگان مجاور و مقابل خود داشته باشد و مولفه های ژئوپلیتیکی مرتبط با ایران نقش های مثبت و منفی در این خصوص بازی خواهند کرد. با توجه به پیوستگی بین منطقه ایران و قفقاز جنوبی باعث شده تا ایران نگاه خاصی به این منطقه داشته باشد. هم اکنون مهم ترین مسئله در این منطقه که بیشتر مورد توجه ایران بوده بحران قره باغ است هرچند که جنگ قره باغ موقتا حل شد اما بحران قره باغ به شکل ریشه ای حل نشده است این بحران تا حدود زیادی بر مولفه های ژئوپلیتیکی ایران و دیگر کشورها تاثیر ثابت و موقت خواهد داشت به طور کلی می توان این چین مطرح نمود که کشور ایران نتوانسته سیاست مناسبی را در ارتباط با بحران قره باغ در پیش بگیرد و ایران در عمل نه تنها از

منافی که در قفقاز جنوبی داشته به نوعی محروم شده بلکه سایر کشورهای منطقه و بین المللی مرتبط نیز سیاست همه چیز بدون ایران را در پیش گرفته اند

منابع

- ۱- ابرار معاصر تهران ۱۳۸۳ راهنمای منطقه خزر و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی تهران انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.
 - ۲- دهقانی فیروز آبادی، سیدجلال، مرادی ایت (۱۳۸۹) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر قابلیت های ژئواکونومیک نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال ۱۸ شماره ۴۹
 - ۳- عزتی، عزت الله ۱۳۸۰ ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. تهران. سمت
 - ۴- قادری نجف آبادی، علی، (۱۳۸۱) ، " اهمیت منطقه دریای خزر " ، روزنامه کیهان، ۱۸ اسفند
 - ۵- گل کرمی، عابد و همکاران (۱۳۹۷) . تبیین ژئوپلیتیک سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر قابلیت های ژئواکونومیک. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. سال ۱۸ . شماره ۴۹ .
 - ۶- میر حیدر، دُرّه (۱۳۹۰) ژئوپلیتیک از نگاهی دیگر. پژوهش های جغرافیای سیاسی. شماره ۸۷
- Ezzati, E. (۲۰۰۶). *Geopolitics*, Tehran: SAMT(In Persian).
- Vaezi, M. (2008). *Geopolitics of crisis in the Central Asia and Caucasus*, Tehran: Daftar Motaleat Siasi va Beinalmelali (In Persian).
- Hafeznia, M.R. (۲۰۰۶). *Principles and Concepts of Geopolitics*, Mashhad: Papoli (In Persian).
- Gachechiladze, R., (2002), "Geopolitics in the South Caucasus: Local and